

Török Attila

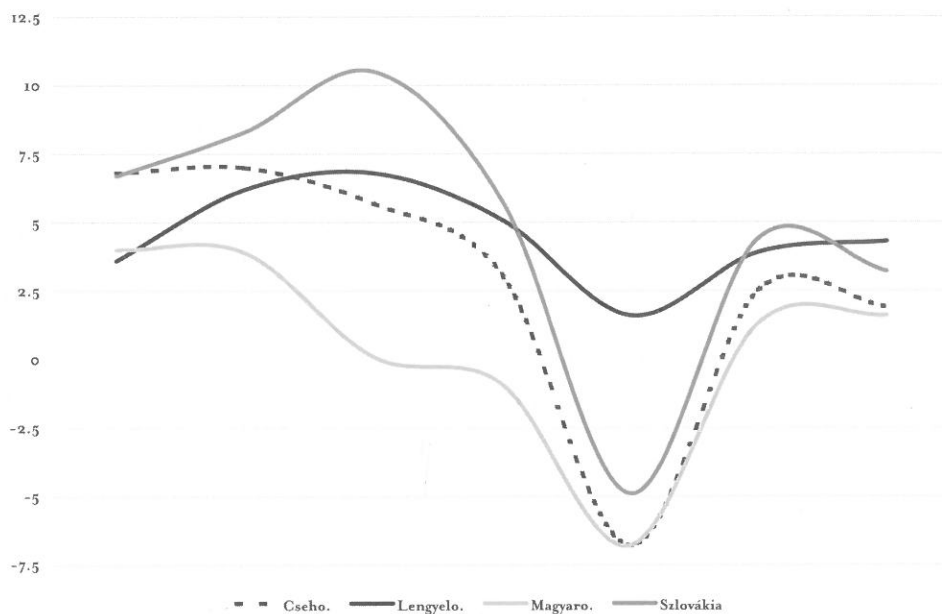
A TÖKÉLETLEN HATOS: HAT VÁLTOZAT EGY TÉMÁRA¹

„Borzadalmas és rettenetes dolgok történnek e földön. A próféták hamisan prófétálnak [...] és az én népem így szereti. De mit cselekszenek majd utoljára?”

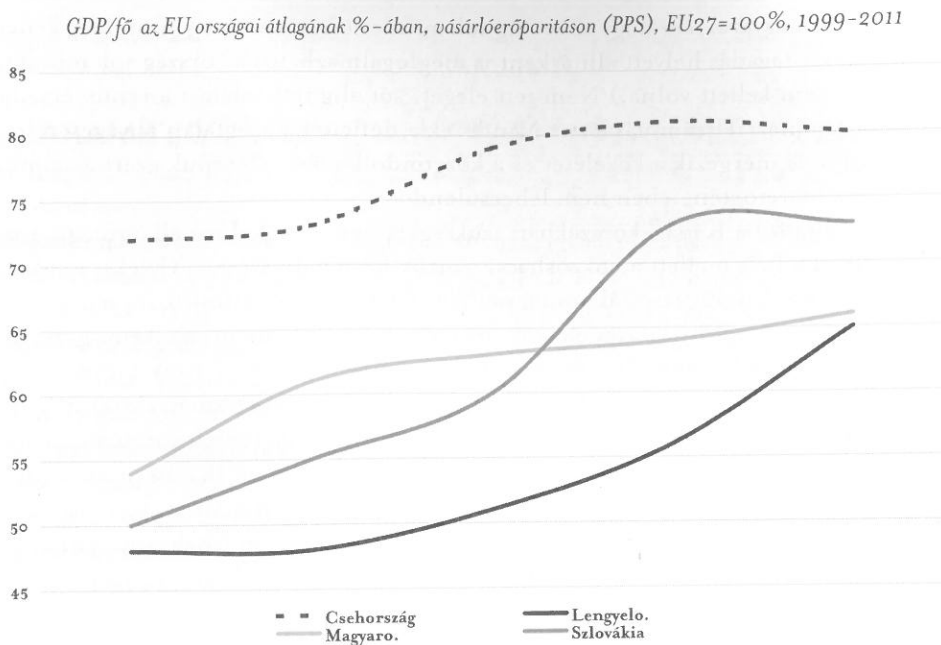
(Jer. 5. rész, 30,31.)

Beszéljenek hát a számok. Az első grafikon a magyar gazdaság elmúlt hét évének növekedési teljesítményét mutatja be. A második pedig – ami ezzel szorosan összefügg – azt, vajon hogyan alakult a magyar gazdaság teljesítménye az Európai Unió 27 tagországának gazdasági fejlettségi átlagához képest. Mindkét görbe a számokat az egykor „visegrádi országokként” emlegetett országcsoport három másik tagjának teljesítménye mellett ábrázolja. Egyértelmű ugyanis, hogy az három ország Magyarország számára a legfontosabb „kontrollcsoport”.

Bruttó hazai termék (GDP) éves növekedési üteme, %, 2005-2011

¹ A hatos a héber számmisztikában a tökéletlenség száma.

Forrás: Eurostat-adatbázisok

A következtetések meglehetősen egyértelműséggel rajzolódnak ki. Nagyjából az előző évtized közepéig Magyarország állta a versenyt, sőt Csehországhoz képest érzékelhetően javított is a pozícióján. Az azóta eltelt időszakban nem sok jót mutatnak a grafikonok. Csehország ismét növelte előnyét, Szlovákia és Lengyelország pedig valósággal „állva hagyta” Magyarországot. Az előbbi már 2007-ben „utolért és túlszárnyalt”, az utóbbi ezt idén, 2012-ben fogja megtenni. Mindez súlyos kollektív kudarc, melynek terhét az egész ország nyögi. Ami ugyanis csak néhány kusza vonal a grafikonon, az a valóságban elszegényedés, elvándorlás, egész vidékek és társadalmi alrendszerek lassú, de biztos lepusztulása. A felelősséget mindezért senki nem vállalja. Vádaskodásból bőven kijut, önkritikus felelősségvállalás azonban még mutatóban sem akad. A vállvonogató magyarázatok középpontjában pedig legtöbbször a „hibás gazdaságpolitika” áll.

Hihető-e azonban, hogy a nagykorúvá vált magyar „rendszerváltozás” válsága, az elvesztetett évtized tragédiája megérthető technokrata, mindent csupán a gazdaságpolitikai tévelygésekre, főleg a példátlan költségvetési fegyelmezetlenségre visszavezető magyarázatokkal? Beérhetjük-e azzal, hogy e két átok az ország lakói többségének mentális-morális állapotától függetlenül, a fukusimai cunami végzetszerűségével söpört végig az országon? Aligha. Meggyőzőbb magyarázat: a különféle mentális torzulások komoly szerepet játszottak abban, hogy a választási siker bűvöletében alvajáró gazdaságpolitika már legalább egy évtizede – a szimmetrikus és végzetes év² óta – rombolhatja Magyarországot és annak jövőjét.

² 2002: utoljára kilenc éve volt, legközelebb 110 év múlva lesz ilyen.

E torzulások magyarázzák, hogy az ország sok mindent nem tett meg, amit meg kellett volna. (Ez persze tagadás helyett állításként is megfogalmazható: az ország sok mindent megtett, amit nem kellett volna.) Nem tett eleget, sőt alig tett valamit a rendszerváltás morális deficitjeinek felszámolásáért.³ Mindezek a deficitek anyagtalan anyagcseretermékekkel azóta is mérgezik a közéletet és a közgondolkodást, szerepük ezért az elmúlt főleg évtized kudarctörténetében nem lebecsülendő.

Nem számolta föl a Kádár-korszakban szükségképpen öt behálózó államfüggőséget. Nem engedte el a füle mellett a cukrosbácsi-pártok hízelkedő szavait. (Ezeket a választások előtti gyűléseken duruzsolták, és fagylaltról, csokoládéról, kifestőkönyvről és mozi-ról szóltak. Azaz központi béremelésről, nyugdíjemelésről, nem emelkedő gázárról, metróról-autópályáról, „nem kell és nem is lesz megszorításról”. Ezek a gyűlések az iskola előtti játszótérnek a megfelelői. Ami aztán a városszéli kiserdőben történik majd, annak pedig a választások után egy-két évvel törvényszerűen bejelentett új adók és magasabb adótételek, a kiigazító lépések, a „nem fog fájni”, a „nem fogják áthárítani”, a már nem is nagyon leplezett korrupciós ügyletek, a hatalmukhoz fogcsikorgatva ragaszkodó percmemberké zavaros mellébeszélése.) Szavazatával soha nem tiltakozott a kollektív jövőfelélés monumentális rendszerré összeálló politikai akciói ellen. (Ilyen akció volt a központi költségvetés és az önkormányzatok eladósítása, a vakprivatizáció, az ország versenyképességét a távolabbi jövőben meghatározó alrendszerek – főleg az oktatás és az egészségügy – szinte folyamatos kizsigelése és züllesztése. Igaz, az individuális jövőfelélés – az improduktív háztartási eladósodás – nem kisebb lendülettel folyt. Ez sem független e torzulásoktól.) Az ország nem építette ki a civiltársadalmi kontroll azon intézményeit, melyek egyedül lehettek volna képesek a közjót szolgáló és a bennfentes gazdasági bűnözést⁴ elfojtó állam kikényszerítésére. (Itt persze nem az állam által szervezett ál-civiltársadalmi intézményekre gondolunk. Ilyenek voltak például a társadalombiztosítási önkormányzatok.) Így nem csökkenhetett az adóprés, nem enyhülhetett a bürokrácia fojtogató kezének szorítása, mind magabiztosabb lett a korrupció, és ezzel összefüggésben mind kevésbé reményt keltő a „piaci versenyben” való helytállás. Ilyenkor akadozik, kihagy az alkotási szándék és a vállalkozói kedv, felerősödik a teljesítményvesztés, és végül leszakadási spirálba kerül az ország.

E teljesítményvesztésnek próbálunk meg a nyomába eredni. A fenti két grafikon és az alábbi táblázatok az egész gazdaságot átfogó adattömeg összegzésével mindennek a makrogazdasági látteleletét tárják elénk. Más megközelítést alkalmazva pedig megvizsgálhatjuk, miként alakult egy-egy ipari, mezőgazdasági, idegenforgalmi alágazat, sport- és kulturális terület, esetleg egy-egy földrajzi egység bizonyos tevékenységeinek teljesítménye az elmúlt tíz-húsz évben.

Hat területet választottunk ki. Mind a hatról elmondható, hogy gazdasági súlyuknál lényegesen nagyobb (nagyobb volt) jelképes-érzelmi jelentőségük, alakították, alakítják vagy akár ma is alakíthatnák – még hozzá kedvezően – országimázsunkat. Legtöbbjük

³ Ilyen deficit volt a jelképessé vezetett anyagi és erkölcsi kárpótlás, az ügynökmúlt feltáratlansága, az 1956 utáni megtorlás felelősei iránti meglepő tapintat, és általában valamilyen „lusztráció” teljes hiánya.

⁴ A kilencvenes évek olajügyei szolgálnak a legkézenfekvőbb és bőséges példával erre.

esetében pedig a nemzeti identitást is formáló, talán legjobban a „nemzeti büszkeség” fogalmával leírható pozitív tudatállapot kialakításában is – egykor – szerepet játszó „tevékenységcentrumról” beszélhetünk. A nemzetközi szakirodalom egyébként meggyőzően tárgyalja a nemzeti márkanevek és az országimázs sajátos kölcsönhatását. A jó országimázs elősegíti a nemzeti márkák piaci sikerét, ugyanakkor a sikeres nemzeti márkák előnyösek az országimázs számára is.

A hat egyike többszáz éves múltra tekint vissza, többük mögött mintegy százéves hagyomány áll, néhányuk pedig fél évszázad vagy annál rövidebb idő alatt lett azzá, ami. Némelyikük a magyarországi agroklmatikus viszonyok és a mezőgazdasági kultúra szerencsés találkozásának köszönhető nemzetközi hírnevét. Más esetben a dualista korszak *gründerzeitjének* légkörében nekilendülő, a helybeli agrártermelésre támaszkodó vállalkozási tehetség állt a világsiker hátterében. Egy esetben a KGST-országok között kialakított, úgynevezett „szocialista munkamegosztás” által lehetővé tett méretgazdasági előnyök és a mérnöki hagyományok szinergiája magyarázta a látványos eredményeket. Egy másik esetben pedig a természetföldrajzi és a geopolitikai adottságok fonódtak egymásba. Így jött létre valami, ami ha világhírré nem is tett szert, de regionális vonzereje elvitathatatlan volt. Egy olyan idegenforgalmi körzet, amelyik nem csupán jelentős gazdasági hasznot hajtott, hanem egy időben valamiféle „emelkedő” életérzés kifejezője is volt. Végül egy olyan tevékenységet vizsgálunk, ami akkor még lényegében állami monopólium volt, mára sokkal inkább üzlet lett, és amelyben – ha van ilyen egyáltalán – a „magyar géniusz” néhány évtizeden át csakugyan elkápráztatta a világot.

Nem lenne reális a koreai vagy finn példa emlegetése. E két ország néhány évtized alatt a semmiből teremtett vezető világmárkákat. Ám indokolt a kérdés: vajon hogyan sáfárkodott a tervgazdálkodás és az egypártrendszer béklyójából kiszabadulni látszó Magyarország nemzeti örökségének e hat fontos „vagyonelemével”?

Ezek az alábbiak:

- a magyar borászat, különösen a tokaji borvidék,
- a fűszerpaprika,
- a szalámi,
- a járműipar nemzeti márkája, az Ikarus,
- a Balaton,
- a futball.

Nem lett volna persze nehéz másik hat (vagy akár tizenkét) hasonló „vagyonelemet” találni. Idekiváncozik például a magyar gasztronómia, a Zsolnay-kerámia, a magyar tudományos és műszaki felsőoktatás által pallérozott kreativitás, a vasúti jármű- és a fényforrásgyártás.

A tokaji bor

Nincs helyünk felidézni a dicső múlt, majd a pusztulás részleteit. A buszgyártást a KGST naggyá, a minőségi borászatot a kollektivista gazdasági kísérlet és a KGST-export tönkre

tette. Annyi azonban a nemzetközi borszakirodalom kevésbé elmélyült tanulmányozásából is kiolvasható, hogy ez az egyetlen magyar borvidék, amelyik a legnagyobbak között volt, és a nemzetközi bordivat változásai ellenére ma is ott a helye. (Más hazai borvidékek is tudnak nemzetközileg elismert bort készíteni. Ám – s ez nem lebecsülése az időnként nagyszerű alkotó, például szekszárdi, villányi, egri borászoknak – ezek a borok a legjobb esetben is csak egy-két ligával lejjebb „játszhatnak”).

Most pontosan hol van? Szükségképpen csekély piaci részesedésű, ám magas presztízsű termék lévén a mennyiségzempléletű nemzetközi kereskedelmi statisztikák erre nem tudnak választ adni. (Ezek a statisztikák egyébként a magyar bor nemzetközi súlyának csökkenését mutatják. 1995-ben még például Chilével fej-fej mellett a hektoliterben mért világexport több mint két százalékát adta Magyarország. 2010-re ez a szám 0,8%-ra csökkent, a megfelelő chilei adat mintegy tizedére.⁵)

Ezért más megközelítést alkalmazunk. A gasztronómia csúcshintézményeinek számító, a különféle minősítési rendszerek (Michelin, Gault & Millau, San Pellegrino) által a nemzetközi hierarchia csúcsára helyezett éttermek kínálatát vizsgáltuk. Szándékosan csak az olyan országban működőket, amelyeknek a borpiaca nyitott, nem dominálnak a hazai pincék kínálatából származó borok. (Így kimaradt Franciaország, Olaszország, Spanyolország.) A „véletlen mintavétel” elvét követő vizsgálat természetesen nem mondható reprezentatívnak, hiszen egyedül a nyolc vezető európai országban összesen 58 három, 239 kettő és 1459 egy Michelin-csillagos étterem volt a 2012-es kiadvány szerint. (Nem csupán a tokaji borokat, hanem bármilyen egyéb magyar bort is számba vettünk. Az országok közti arányokat az is befolyásolta, hogy némelyikükben – például Finnországban – majdnem mindegyik étteremnek könnyen hozzáférhető a borlapja. Másokban, így mondjuk Németországban viszont kifejezetten ritka a nyilvános borlap.)

Huszonöt éttermet áttekintve a következő táblázatban látható eredményre jutottunk.

Jóleső tény, hogy a nemzetközi borkereskedelem csúcsán – egyedül a volt „keleti tömb” országaiból – egyáltalán megtalálható a magyar bor. Kevésbé örömteli, hogy Magyarország nem csupán a három „bornagyhatalommal”, hanem az őket követő mintegy tíz európai, illetve újvilágbeli „borközéphatalommal”⁶ sincsen egy súlycsoportban. (Ezek között egyébként igencsak figyelemreméltó helyet vívott ki magának a magyarhoz hasonlítható természeti adottságokkal rendelkező Ausztria. Mindezt nem több idő alatt, mint ami a „rendszerváltás” óta eltelt.) Ezeknek az éttermeknek a *sommelier*-jei egyébként nem túl konzervatívok, hiszen olyan, borszempontról eléggé egzotikus országokból származó palackok is szerepelnek többük kínálatában, mint például India, Izrael, Japán, Libanon, Marokkó, India vagy Törökország. A „bornagyhatalmak” pozícióját jól jellemzi, hogy – például – nem egy étteremben egyetlen francia borvidék egyetlen termőközetéből több bor található a borlapon, mint amennyi több „középhatalom”, illetve egyéb ország teljes kínálata összesen. Említésre méltó, hogy a bordivat sokat emlegetett változásai, így az édes borok térvesztése ellenére ezeknek a borlapoknak általában külön

⁵ Forrás: FAOStat.

⁶ Például Ausztrália, Ausztria, Argentína, Chile, Dél-Afrika, Kalifornia, Németország, Portugália, Új-Zéland.

fejezete a „desszertbor”, ám e fejezetekben is messze alulreprezentált a tokaji. Ez az árban is tükröződik: a legjobb sauternes-i desszertborok például sokkal, akár tízszer-százszor drágábbak, mint a kínálatban egyáltalán megtalálható tokajiak.

Ország	Vizsgált étterem Michelin* száma	Kínált tokaji aszú vagy esszencia	Kínált egyéb tokaji	Kínált egyéb magyar (V= vörös, F= fehér)	Borlap hozzávetőleges tétel-száma
Nagy-Britannia	***	5	1	0	600
	***	0	0	0	-
	***	0	0	0	-
	***	4	2	4F 2V	550
	**	1	1	0	600
Hollandia	**	0	0	0	-
	**	0	0	2F	400
	**	0	0	0	-
USA (New York)	***	2	0	0	3000
	***	2	2	0	2500
	***	6	0	0	3000
Kanada	San Pelleg-rino Top 100°	0	0	0	-
		0	0	0	-
Finno.	**	0	0	0	-
	*	0	0	0	-
	*	0	0	0	-
	*	0	0	0	-
	*	0	0	0	-
Svéd.	*	1	1	0	500
Dánia	**	0	0	0	-
	**	0	0	0	-
Oroszo. (Moszkva)	*	1	0	0	400
Cseho.	*	2	0	0	500
Lengyelo.	-	0	0	0	-
Írország	*	1	0	0	360

° Kanada nincsen benne a Michelin minősítési rendszerben.

Összefoglalva: a régi dicsőségre még várni kell, azonban a kép nem a teljes pusztulásé. A magyar borászatnak pedig legalábbis egy része – ha nem is a nagyok között, de – a pályán van, tisztességgel helytáll. Sok más agrártermékkel ellentétben a hazai piacokat legalább nem veszítette el, bár egy-két rossz termésű év veszélyes folyamatokat indíthat el. (Ha a később tárgyalandó magyar futball ilyen lenne, akkor magyar válogatott ugyan nem játszana világ-bajnoki elődöntőt, ám néha azért eljutna a világbajnokságra vagy az Európa-bajnokságra. Emellett a magyar bajnokság is élvezhető színvonalat nyújtana, és ez sem lenne éppen kevés.)

A fűszerpaprika

Felesleges felidézni, amit mindenki tud: a magyar fűszerpaprika (pirospaprika) igazi hungarikum, a magyar konyha alapvető és meghatározó fűszere. A Dél-Alföld kivételes agroklímájának köszönhetően minőségét, érzékszervi tulajdonságait tekintve az egész világon egyedülálló. A napsütéses órák száma Délkelet-Magyarországon évi 2040–2080 óra között van, ez az érték például a jellemző spanyol termőterületen a 3000 órát is meghaladja. A paprikabogyó így a Dél-Alföldön nem tud teljesen beérni, szedéskor mindig marad cukortartalma. Az örlemény jellemzően édeskés ízét a cukortartalom és a bogyó fehérjetartalma között létrejövő kondenzációs reakció, a cukor szárítás és őrlés alatti karamellizációja, továbbá a magból származó növényi olaj alakítja ki. Az itteni termőterület hőösszege ugyanakkor elegendő ahhoz, hogy a paprika szép piros színűre érjen.⁷ Az egyedülálló minőség miatt a magyar terméknek Európa jelentős részén komoly minőségi felárral is lennének vásárlói. A valóság azonban egészen más, kiábrándító.

	1980	1990	2000	2010
Export, t/év	9717	5744	4557	2420
Részesedés a világexportból, %	10,9	3,5	2,1	0,5

FORRÁS: FAOStat. A számok tartalmazzák a szárított, de nem őrölt paprikát is.

Ez a mezőgazdasági kultúra az utolsókat rúgja. A termőfelület 14 ezer hektárról mintegy ezer hektárra csökkent, a termelők jelentős része bedobta a törülközőt. 2010-ben már Szerbia is többet exportált fűszerpaprikából, mint Magyarország. (A hagyományos termőterületnek egy kisebb része a trianoni diktátum miatt a mai Szerbia területén található.) A behozatal pedig egyedül az őrölt termékekből már a 3000 tonnát közelíti. Jó minőségű termék Magyarországon szinte be sem szerezhető – hacsak nem közvetlenül egy-egy, még talpon maradt termelőtől.⁸ A kiskereskedelmi forgalomban a legkülönbözőbb országokból származó, olcsó, sokkal gyengébb minőségű hasonló termékekkel vegyített keverékek, illetve a szintén nagyon olcsó, teljesen külföldi, mediterrán vagy trópusi eredetű termékek dominálnak.

A kudarc egyértelműen az állami eredet- és minőségvédelmi szabályozás hiányával magyarázható. Már 1922-ben a paprika minősítését szabályozó miniszteri rendelet lépett hatályba és az első paprikaminősítési szabályzatot is kidolgozták. Belföldön akkor tíz kilónál többet csak állami minősítőjeggyel és ólomzárral, külföldre pedig már a legkisebb mennyiségben is csak állami zárjeggyel lehetett szállítani. Ez persze erősen bürokratikus rendszer volt, de megakadályozta a visszaéléseket és a hamisítást. 1990-től

⁷ Az Európai Unió hivatalos lapjában 2011. október 14-én a Vidékfejlesztési Minisztérium által közzétett eredetmegjelölési oltalom iránti kérelem alapján.

⁸ Lásd a Búvószakács blog 2012. október 28-án publikált „nagy paprikatesztjét”.

aztán a teljesen szabályozatlan kereskedelmi környezet vált uralkodóvá, a trópusi eredetű, nem ellenőrzött termékek hozzákeverése miatt így 2004-ben kirobbanhatott a penészgomba-fertőzés nemzetközi botránya. A magyar termék hírneve szertefoszlott, mindez pedig a fentiekben vázolt, ismert eredménnyel járt.

A messzemenő következtetések levonása nélkül is kijelenthető: az elmúlt húsz évben szinte természetes lett, hogy a mindenkori gazdasági kormányzat csupán három területre fordít igazi figyelmet. Az egyik az állami költségvetés kidolgozása, a másik az ezzel szorosan összefüggő adóbehajtás, a harmadik pedig a választói közérzet manipulálását célzó illúziógyártás. Ez utóbbi csalta elő barlangjából a „pannon pumát” és tette „tündérmesévé” a stagnáló magyar gazdaság szomorú balladáját. A három nagyléptékű feladat mellett törvényszerűen válik elfeledett mostohagyerekké a piacsabályozás kevésbé látványos, ám – mint a példa mutatja – esetenként nélkülözhetetlen „hangyamunkája”. Elsősorban ennek lett áldozata a magyar fűszerpaprika.

A magyar szalámi

Húsipari csúcstermék, melynek két magyarországi márkája (Pick és Herz) már a harmincas években komoly nemzetközi hírnévre tett szert. Ezek közül a szegedi Pick már akkor is 400–450 tonnát adott el külföldön, jóllehet a nemzetközi kereskedelem méretei a kor protekcionista Európájában a mainál sokkal szerényebbek voltak. Ez 1968-ra 3200 tonnára, 1977-re 7000 tonnára nőtt. Ma már persze nem könnyű megmondani, mennyi volt ebből a KGST barterkereskedelmének lejtős pályáján értékesített mennyiség, s mennyi a legalább részben valós piaci között a „nyugati piacon”. (Csak részben, hiszen az állami támogatások és a manipulált árfolyam áttekinthetetlen rendszerben nem a valódi versenyképesség volt meghatározható.) A 2000-es évektől kezdve már csak a két vállalat teljes „húskészítmény”-exportjának adatai hozzáférhetőek. Azok is a két cég kiadványaiból, ám ezek nem pontosítják a márkatermékek mennyiségét. Ezért legfeljebb csak találgatni lehet, mennyi volt például a Pick 2009-es 8000 tonnás kiviteléből a márkanélküli tömegtermékek aránya. (Valószínűleg eléggé jelentős.) Mindennek hátterét a magyar húsipar, ezen belül a magyar szalámit is tartalmazó termékcsoport nemzetközi pozícióinak erős hanyatlását mutató számok adják.

Sertéshúsból készült kolbászáruk	1970	1980	1990	2000	2010
Részesedés a világexportból, %	11,1	9,0	8,0	3,3	1,1
Export, t/év	7647	10868	15957	25989	9439
Helyezés a világexportban	2	4	5	7	15

Forrás: FAOStat

A magyar húsipar a tömegtermelésben már nem versenyképes. Erre az ágazaton 2012-ben végigsópró csődhullám drámai módon hívta fel a figyelmet. Ezen még néhány sike-

res márkatermék sem tud változtatni. A két egykoron világhírű brand még tartja magát, de lendülete megtörőben van. Nem siker-, de nem is katasztrófátörténet.

Az Ikarus

Talán az egyetlen magyar világmárka, amelyik nagyrészt a KGST tervgazdálkodásnak köszönhető viszonylag rövid, de dicsőséges pályafutását. Ám nem csak annak. Az együttműködési szervezet Komplex Programja – ki emlékszik már rá? – más országok más ágazatai előtt is felszedte az akadályokat. Ennek ellenére például a bolgár ipari targoncák vagy a csehszlovák villamosok a szovjet tömb országain kívül nem lettek olyan sikeresek, mint ez az autóbusz. Amely vagy harminc-negyven éven át sok, e tömbön kívüli ország nagyvárosának⁹ az utcaképét is meghatározta. Alighanem az egyetlen magyar feldolgozóipari termék, amelynek több országban is rajongói klubjai vannak. Nem túlzás tehát a nemzeti öntudatot is formáló szerepéről beszélni.

Nem iparpolitikai folyóiratról lévén szó, nincsen lehetőség elmélyedni a részletekben. Néhány szám azért idekiváncozik: 1980-ra a nagy autóbuszok (midibuszok nélkül) legnagyobb gyártója Európában az Ikarus volt. 1985-ben az Ikarus exportja közel annyi volt (12 170 db), mint a hat legnagyobb nyugat-európai gyártó országé együttvéve (12 926 db), ám ezek a számok az Ikarus hátrányára torzítanak.¹⁰ A legjobb éveiben – mintegy három évtizede – nagyméretű autóbusból mintegy kétszer annyit gyártott, mint a ma legnagyobb kínai gyártó.

Mára azonban teljesen megszűnt, végzetét – a paprikához hasonlóan – az állami inkompetencia teljesítette be. Nem piacszabályozási fogyatékoság, hanem elsősorban egy alapjaiban elhibázott, legjobb esetben is súlyosan dilettáns privatizáció, illetve a közönségi közlekedés közbeszerzési körül tomboló felelőtlenség, globalizációs extremizmus és rövidlátás. Nagyon valószínű, hogy a jelentős méretgazdasági előnyökkel és műszaki kultúrával, bár alighanem a kelletténél versenyképtelenebb termékszerkezettel rendelkező vállalatóriás a megfelelő külföldi szakmai befektető kezében jelentős gyártóbázis maradhatott volna. Akár a márkanévét is megtartva, a megmaradás minden, makrogazdasági méretekben is érzékelhető előnyével. (Erre nem egy közeli, volt KGST-ország járműipari nagyvállalatának privatizációs sikertörténete szolgál példával. Az Ikarus helyett ez a gyártóbázis most a térség országai közül Lengyelországban jött létre.)

Mindennek fájdalmas, bár a vállalatóriás halálával természetesen nem közvetlenül összefüggő mementója a budapesti autóbuszpark. E városban ma Európa legelhasználtabb járműveire Európa legdrágább jövedelemarányos menetdíjáért lehet fölkapaszkodni. A magyarországi gazdasági rendszerváltás egyik legelkeserítőbb kudarca ez, örök figyelmeztetés, milyen pusztításra képes a közjó képviselőjében eljáró hozzánemértés, lelkiismeretlenség és felelőtlenség.

⁹ Például – csak a legnagyobbakat említve – Ankara, Athén, Isztambul, Tajpej, Teherán.

¹⁰ Forrás: SMMT (Society of Motor Manufacturers and Traders), World Automotive Statistics, London.

A Balaton

Tudjuk és hosszasan taglalhatnánk, mit jelentett ez a tó több, nem csak magyarországi nemzedék életében. Nem tesszük, beszéljenek inkább a számok. Előrebocsátjuk: közismert, hogy a geopolitikai változások nem kedveztek e nyaralóövezet fejlődésének. (Bár a határok megszűnése például nyilvánvaló előny.) Ennek ellenére Európa legnagyobb, festői környezetű melegvizű taváról van szó, s ez óriási nemzetgazdasági potenciált rejt magában. Hogy mekkorát, ezt az észak-olaszországi Garda-tó példája illusztrálja.

2009	Vízfelület, km ²	Parthossz, km	Vendég (millió)	Ebből külföldi	Vendégéjszaka (millió)	Ebből külföldi
Balaton	594	235	1,596	0,610	5,821	2,281
Garda	235	125	4,016	2,811	19,173	14,833

Források: A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet társadalma és gazdasága, KSH, 2011. január; 1° analisi turistica qualitativa territoriale: la sponda veronese del Lago di Garda, Assessorato al Turismo e allo Sport della Provincia di Verona, 2010.

Ezeknek a látogatóknak az átlagos költségére nem találtunk megbízható számokat. Ám valószínű, hogy a Garda-tó ebben is jelentős előnyben van.

1980-ban még mintegy 16 millió vendégéjszakát regisztráltak a Balaton partjánál. Az elmúlt tíz évre pedig a külföldi látogatók számának eléggé gyors csökkenése, a belföldieké- nek ennél lassúbb, az előbbieket hiányát pótolni nem képes növekedése volt jellemző. Összességében itt is kudarcról beszélhetünk. Ennek oka azonban – ellentétben néhány más esettel – nem egy-egy téves kormányzati döntés, esetleg valamilyen kormányzati intézkedés elmaradása. Sokkal inkább a csökkenő érdeklődés és csökkenő befektetési kedv leszálló spirálja nyomán megkövesedő, az európai versenytársakétól jócskán elmaradó minőségi színvonal. Ez esetleg önmagában nem is feltűnő – amíg valaki fel nem keres néhány hasonló európai üdülőtavat. Mindez gyorsan aligha változtatható meg, hiszen a tó jelentős részének arculatát meghatározó, a Kádár-korszak örökségeként ottmaradó épített környezet csak hosszú évtizedek alatt alakulhat át. Ennek hiányában viszont kétséges, hogy az esetleg, majd egyszer hozzáférhető színvonalas idegenforgalmi szolgáltatások mellett a szemet gyönyörködtetően beépített kultúrtáját is kereső, jellemzően igényes északnyugat-európai – ökö a Garda-tó leglelkesebb látogatói – miért választaná éppen a Balatont.

A magyar futball

Ez volt valaha legfőbb nemzeti büszkeségünk. A bármilyen nyelven elmondott „magyar” melléknév végszavára a „puszkász”-szal belépő külföldi beszélgetőpartner meghatározó emléke. Ez régen volt, ami azóta történt, arról pedig könyvtárakat írtak össze. A zül- lérsről és a megint, újra és ismét, még mindig – csak akarni kell! – felfedezhető biztató jelekről. Hosszabb, nagyjából a rendszerváltással kezdődő időszakot vizsgálva azonban

nem veszhetünk el részletekben, nézzük az összképet. Ebben egy meglehetősen egyszerű statisztikai számvetésre támaszkodhatunk. Magyarország 1986-ban jutott el utoljára világ- vagy Európa-bajnokságra. Azóta 13 ilyen rendeztek, egyre sem sikerült kijutnia a magyar válogatottnak. Mi a helyzet a többi, egykori európai „szocialista” országgal, illetve a futball-szemponthból velünk eléggé szorosan összefonódott Ausztriával? Amint a táblázatból kiolvasható, a 19 európai volt „szocialista” országból tizenegynek a válogatotott csapata jutott ki legalább egyszer. Kilencnek¹¹ – köztük Magyarországnak – ez egyszer sem sikerült. Több ország – így Csehország és Horvátország, illetve Oroszország és Románia – hét-hét és hat-hat részvétellel viszont kiemelkedően szerepelt.

	Ausztria	Bulgária	Cseho.	Horvátó.	Lengyeló.	Oroszo.*	Románia	Letto.	Szerbia**	Szlovákia	Szlovénia	Ukrajna	Összesen
vb	2	2	2	3	2	3	3	0	4	1	2	1	25
Eb	0	2	5	4	1	3	3	1	1	0	1	0	21
Σ	2	4	7	7	3	6	6	1	5	1	3	1	46

* Szovjetunió és FÁK is

** Jugoszlávia, illetve Szerbia és Montenegró is

A dicső múlt és a sivár jelen közti kontrasztot jól érzékelteti, hogy a most már 22 éve tartó távolmaradás ellenére a világbajnokságok 80 éves összesítésében az ezüstérmek számát tekintve még mindig – holtversenyben – a harmadik, a lőtt gólokat tekintve hetedik, a játszott meccseket illetően pedig a 12. helyen áll a magyar válogatotott. Ezzel vezető helyet foglal el a vizsgált országok között. Ami pedig az immáron 26 éves távolmaradást illeti, ennek tragikumára egy egyszerű valószínűségszámítás mutat rá a legmeggyőzőbben. Ha ennek a 13 tornának a résztvevőit csoportokban játszott selejtezőmérkőzések helyett sorolással választották volna, 50:1-nél is kisebb esélye lett volna csak annak, hogy egyszer sem jutunk ki. Nem szakterületünk a sporttudomány és a sportszociológia, így meg sem kíséreljük feltárni, mi állhat e fájdalmas és még a „következmények nélküli ország” sajátos közegében is kimagyarázhatatlan kudarcorozat mögött.

Egy bizonyos: a jól megfizetett látszatteljesítmény eluralkodása, a valaha működő struktúrák teljes szétrohadása, a kirívó motivációhiány általánossá válása nélkül mindez nem következhetett volna be. Hozzájárultak mindéhhöz a „magánosítás” első éveiben azok az ágazat közelébe ólálkodó „befektetők” is, akik az életjelet már régen nem adó, nem csupán tetszhalott áldozatnak még utoljára megpróbálták a vérért szívni. (Emlékezetesek a már régen semmit vagy majdnem semmit érő közvetítési jogok megszerzése körüli adáz csatározások.) Bár közvetlen, negatív nemzetgazdasági hatása – az autóbuszgyártással vagy a fűszerpaprikával ellentétben – nem mutatható ki, a nemzeti önérteke-

¹¹ Magyarország mellett Albánia, Bosznia-Hercegovina, Észtország, Fehéroroszország, Litvánia, Macedónia, Moldávia, Montenegró.

lés, önbizalom, a jövőkép bizonyára kedvezőbb lenne, ha néhány látványos, közelmúltbeli futbalsiker beépülhetett volna a nemzettudatba. Ez is a rendszerváltás egyik nagy kudarca: a *facies Hippocratica* jeleit már régóta mutató, de a pártállami rendszer utolsó éveiben még sikereket felmutató sportágazat hanyatlása nem lassult le. Sőt: a magyar futball korábban elképzelhetetlen mélységekbe süllyedt.

Csak röviden összegezzük a tanulságokat. Hat, a nemzeti önértékelés szempontjából sem közömbös, a nemzeti kulturális és vállalkozói örökségnek is részét képező tevékenységet vizsgáltunk. Háromnál a teljes kudarc képe tárult elénk. Másik háromnál ugyan teljes kudarcról nem lehet beszélni, ám a kihasználatlan lehetőségek sokaságáról, a régi dicőség visszaszerzésének képtelenségéről, remélt, de elmaradó sikertörténetéről annál inkább. Az okok szerteágazóak. Legalább két esetben egyértelmű a kudarcért közvetlenül felelős kormányzati dilettantizmus szerepe. Három esetben külső – geopolitikai, illetve nemzetközi piaci – folyamatok is visszahúzó erőként fejtették ki hatásukat. Több esetben is felismerhető a kollektivistá gazdasági rendszernek az egyéni teljesítményt, a valós piaci helytállást, a kompromisszummentes minőség iránti elkötelezettséget roncsoló, az umbulda szubkulturáját viszont erősítő, továbbélő hatása. Ez két évtizeddel a változás után is velünk élni látszik, és alattomos módon húz vissza.

Végül mindez sajátos megvilágításba helyezi az elmúlt két évtized gazdasági fejlődésének és visszafejlődésének a két szembenálló politikai tábor által hangoztatott narratíváját. A globalizmus- és piacifundamentalizmus-hívők a fentebb felsorolt kudarccokat egyetlen vállrándítással intézik el. Számukra ez a globális piac működésének természetes velejárója. Hulljon a férgese, az így felszabaduló humán erőforrásokat és tőkejavakat a láthatatlan kéz majd jövedelmezőbb területekre kormányozza. Hogy ez mennyire téves, azt bizonyítják a gazdasági aktivitás Európában sereghajtó számai, melyek kiábrándító országos átlagánál is sokkal szomorúbbak egy-egy nagyobb tájegység adatai. Szinte bizonyos például, hogy a fűszerpaprika termeléséből a kormányzati impotencia miatt kiszoruló vidéki egzisztenciák nagyobb részére lecsúszás és elszegényedés vár. Azt is jó lenne tudni, hogy például az Ikarus egykori szakembergárdájából hányan menekültek az improduktív korai nyugdíjba, esetleg valamilyen frusztráló kényszervállalkozásba.

A nemzetközi összeesküvés-elméletek iránt fogékony ellenoldalnak viszont az igazságos bíró talárját kellene magára öltenie. Ebben lehet ugyanis csak felderíteni, mennyiben felelt ezekért a fájdalmas kudarccokért a magyart állandóan csak gáncsolni és visszahúzni akaró nemzetközi pénztőke és spekuláció és a velük kart karba öltő nemzetközi intézmények, s mennyiben saját mentális torzulásaink, igénytelenségünk, dilettáns kormányzataink, az igazi, tehát nem közpénz-orientált, a nemzetközi mezőnyben helytálló vállalkozás tudományát elfelejtett és újra nem tanuló cégvezetésünk. Gyanítható, hogy az utóbbiaknak a szerepe a nagyobb. S ha ez így van, vajon segít-e a sajátosan magyar, a nem kanonikus, nem doktrinális, nem szentségesített, nonkonformista megoldásokat hirdető, a belterjesség előnyeit hangsúlyozó, a nemzetközi versenyt korlátozó, a látszatteljesítmény fennhőzését takargató, a mindenható állam segítségét ígérő retorika?